פ"ה ב *

א. „לפום צערא אגרא" – השכר בהתאם לצער

„בן הא הא אומר לפום צערא אגרא"[1]. מפרש הברטנורא: „כפי רוב הצער שאתה סובל בלימוד התורה ועשיית המצוה יהיה שכרך מרובה".

קבלת השכר על קיום המצוות היא חובה על־פי ההלכה, כפי שמובן גם מכך שהרמב"ם מציין זאת בספר־ההלכה שלו – ה„יד"[2], והוא אף מאריך בכך ומבאר את פרטי הדינים*[2]. כלומר, לפי דיני התורה הקדוש־ברוך־הוא „חייב" כביכול לתת שכר לאדם על עבודתו, בדומה[3] לחובת בעל־הבית לשלם לפועל עבור עבודתו[4].

והחידוש, בפשטות, של המאמר „לפום צערא אגרא" הוא בכך שהשכר נחשב לפי הצער, ולא לפי הפעולה ותועלתה. לפי זה, כאשר עבודת האדם מפיקה תועלת מועטה, עד אשר „התוצאה והצער והטורח יתרים על השבח"[5], אין מחשבים את השכר לפי השבח, אלא הוא מקבל שכר מלא עבור עבודתו וצערו.

יש להבין:

שכר המצוות קשור מלכתחילה עם ההוצאה, הטרחה, העמל והצער שהם צורכים, כמאמר חז"ל במספר מקומות: „אם בחוקותי תלכו, שתהיו עמלים בתורה..."[6] ונתתי גשמיכם..."[7], „עובד... לא עבדו..., אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד..., בשני זוזי[7] (מפני שמשנה מרגילותו[8])", „ונפש כי תקריב[9]..., מי דרכו להביא מנחה – עני, מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו"[10]. ועוד ועוד.

וכך גם לגבי בעל הבית ופועל: הנאמר בגמרא ובספרי הפוסקים*[10]

---

*) וסיום דמסכת (משניות) אבות (ראה הערה הבאה).

מהד"ב של שיחה זו (בלה"ק) נדפה בס' ביאורים לפרקי אבות (קה"ת) בסופו.

1) במשניות הוא בסוף פרק ה'. וראה לקמן הערה 49, 51.

2) ש„חיבור זה (הוא) הלכות הלכות" (הקדמת הרמב"ם לספר היד).

*2) ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ג (ה"א־ה). וראה שם פ"ח וט'. סוף הל' מלכים.

3) והסברא לשלילת זה הוא רק „מי הקדימני ואשלם כו' נתתי לו נשמה כו'" כדרז"ל (ויק"ר פכ"ז, ב).

4) להעיר מאבות פ"ב מי"ד ומט"ז: בעל מלאכתך כו' שכר פעולתך. ושם מט"ז: והפועלים כו' ובעה"ב כו'. ולהעיר מתו"כ (הובא ברש"י עה"פ) בחוקותי כו, ט: משל למלך ששכר פועלים כו'. וראה לקמן סעיף ח'.

5) לשון המדרש שמואל סוף מס' אבות (בפירוש „לפום צערא אגרא").

6) תו"כ (הובא בפרש"י) ר"פ בחוקותי.

7) חגיגה ט, ב. וראה לקמן בפנים ס"ו.

8) תניא פט"ו. וראה סוטה (יא, ב) דעבודת נשים לאנשים – ה"ו עבודת פרך.

9) ויקרא ב, א.

10) מנחות קד, ב. הובא בפרש"י עה"ת שם.

*10) והרי „מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל כו' מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות כו'" (שמו"ר פ"ל, ט. וראה ירושלמי ר"ה פ"א

שמשלמים לפועל רק את ה„שבח" כאשר ההוצאה „יתירה על השבח", הרי זה רק במקרים מסויימים: כאשר בעל הבית לא שכר את הפועל, אלא הפועל עבד על־דעת עצמו („היורד לתוך שדה חבירו ונטעה שלא ברשות"[11]), אז כאשר עשה אחרת מהוראות בעל הבית („אדום וצבעו שחור, שחור וצבעו אדום"[12]), אז כאשר הזיק בכוונה („צבעו כאור"[13]).

אך כאשר הפועל ביצע את העבודה לפי הוראות בעל הבית, הרי גם כאשר ההוצאה יתירה על התועלת, ואפילו כאשר לא הועיל כלל, כגון „השוכר את הפועל להביא כרוב ודורמסקנין לחולה והלך ומצאו שמת..."[14], כיון ש„עביד שליח שליחותיה", הפועל מצדו עשה את המוטל עליו בשלמות, אלא שמסיבה אחרת לא הושגה מטרת העבודה, ההלכה היא, ש„נותן לו שכרו משלם"[14], אפילו כאשר „שכרוהו בשביל החולה יותר ממה שהיה ראוי לשוכרו"[15].

ובכן אין מובן: כיון שבענינו „עביד שליח שליחותיה" – הוא עבד בכל יכולתו בקיום תורה ומצוות, ועבודתו אף הניבה תועלת (אף אם היא קטנה יחסית לטרחה ולצער), הרי בודאי מובן שצריך לשלם שכרו בשלמות[16], כולל הוצאותיו (צערו)[17], אם ההוצאה יתירה

ה"ג), שעפ"ז מובן שדיני תשלום שכר דבעה"ב לפועל הם דוגמת השכר שמשלם הקב"ה.

11) ב"מ קא, א. שו"ע חו"מ רסשע"ה.

12) משנה ב"ק ק, ב. שו"ע שם סש"ז ס"ג.

13) ב"ק שם (וראה רש"י שם). שו"ע שם. וראה (ובהבא לקמן) אנציקלופדי' תלמודית ערך אומן.

14) ב"ק קטז, סע"א ואילך. וברמב"ם (הל' שכירות פ"ט ה"ח) ושו"ע (שם סשל"ה ס"ג) „נותן לו כל שכרו".

ולהעיר דמפשטות לשון השו"ע והרמ"א (שם ס"ב) ב„השוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא שם מה שיביא נותן לו שכרו משלם דהרי כבר עשה שליח שליחותו" – משמע, שגם בזה נותן לו כל שכרו מה שפסק (ראה פתחי תשובה שם סק"ג*. ביאורי הגר"א שם סקט"ז). אלא שבסמ"ע (שם סק"ח. ובארוכה – דרישה שם סק"ב) ונתה"מ סק"ב שם – לא פירשו כן.

*) ועי"ש מה שתירץ בקושיית הלח"מ (הל' שכירות שם) מאי שנא הא מדין ירד להציל ולא הציל שאין לו אלא שכרו (נסמן לקמן הערה 16). וראה מזנה אפרים הל' שכירות שם. ועוד.

שליח שליחותיה" – הוא עבד בכל יכולתו בקיום תורה ומצוות, ועבודתו אף הניבה תועלת (אף אם היא קטנה יחסית לטרחה ולצער), הרי בודאי מובן שצריך לשלם שכרו בשלמות[16], כולל הוצאותיו (צערו)[17], אם ההוצאה יתירה

---

15) תוד"ה להביא ב"ק (שם, ריש ע"ב. הובא בב"י חו"מ שם). נמוק"י שם. פרישה שם סרס"ד סק"ד. נתה"מ הנ"ל. וכן משמע ברמב"ם שם במ"ש „נותן לו כל שכרו" (ראה הגהות מיי' שם. חסדי דוד לתוספתא ב"מ פ"ז, ב בסופו)*. וראה תו"ח ב"ק שם (ומה שהקשה בתוד"ה אין לו יבמות קו, א – ראה שו"ת לחם רב שצויין בגליון הש"ס שם).

16) והרי גם ב„ירד להציל ולא הציל" נותן לו שכר פעולה (ב"ק שם. רמב"ם הל' גזילה ואבידה פי"ב ה"ד. טושו"ע חו"מ סרס"ד ס"ד). אלא דשם אין לו אלא שכרו הראוי לו ואינו משלם לו דמי חמורו שהפסיד לו בסיבת הצלתו, כיון ד„לא עביד שליח שליחותי" (ב"ק שם), ד„לאצולי אגרי' והא לא אציל" (שטמ"ק שם). משא"כ בנדו"ד, שהציווי על האדם הוא על הענין והפעולה (שהרי ההצלחה אינה תלוי' בו), הרי מובן דהוה עביד שליחותו ונותנין לו שכרו משלם (גם יותר מהראוי). ואכ"מ.

17) והא דמצינו בהשוכר את הפועל להביא לו שליחות ממקום למקום והלך ולא מצא כו', ואם הי' דבר כבד מה שיש לו להביא מנכה לו שאינו דומה כו' (שו"ע שם) – הרי זה מפני שפעולתו וטרחתו בפועל היתה קלה יותר (מכיון שלא הביא), משא"כ בנדו"ד, שאדרבא, פעולתו וטרחתו היא בשלימות.

*) אבל ראה דרישה שם סשל"ה סק"ב בסופו.

על השבח – ומהו החידוש של „לפום צערא אגרא"?

ב. בקיום מצוות – היגיעה היא חלק מהשבח

בהלכות המוזכרות לעיל, הטרחה והעבודה – ה„הוצאה" – של הפועל הם ענין נפרד מן התועלת שמפיק בעל הבית כתוצאה מן המלאכה, ואף ש„עביד שליח שליחותיה", הרי הוא מילא רק את פעולתו שלו בשלמות, אך לא תמיד התבצעה המטרה שלשמה שמר אותו בעל הבית.

אך בענינו אין ה„צערא" של קיום התורה והמצוות ענין נפרד מן הרווח והשבח. כפי שאומר הרמב"ם ב„שמונה פרקים"[18], „שהמתאוה לעבירות ונכסף אליהם הוא יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהם ולא יצטער בהנחתם... ולא דים זה עד שאמרו ששכר המושל בנפשו[19] גדול לפי רוב צערו במשלו בנפשו ואמרו לפום צערא אגרא, ויותר מזה שהם ציון להיות האדם מתאוה לעבירות[20]... לא יאמר אדם אי־אפשי... אלא אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי".

ולפי זה קשה עוד יותר מהו החידוש של „לפום צערא אגרא": הצער עצמו הוא ענין של שבח, שעל כך הצטווה[21] – ומהו החידוש בקבלו שכר על ה„צערא"?

ודוחק גדול לומר שזוהי כוונת המשנה, והיא המקור לכך, כפשטות לשון הרמב"ם שמצטטה בענינו – כי יש מאמרי חז"ל רבים בענין זה, כדלעיל.

ג. מקבלים שכר גם עבור יגיעה שאינה חובה

יש לומר שההסבר לכך הוא: באומרה „לפום צערא אגרא" מתכוונת המשנה לחדש: מדובר על צער כל שהוא, ובמיוחד צער אמיתי ללא עירוב תחושת התענוג על־כך שהוא מקיים מצוה, אלא יגיעה כזו בתורה ומצוות שהאדם אינו חייב, אלא הוא מקבל על עצמו מרצונו –

(ולפי זה יובן מדוע המשנה „לפום צערא אגרא" נאמרה במסכת אבות ודוקא בסופה, מסכת המדברת על „מילי דחסידותא"[23], ענינים שהם לפנים משורת הדין, כדלהלן בסעיף ה',

18) פ"ז. ולהעיר שבפיה"מ (להרמב"ם) אבות ספ"ה מפרש באו"א.

19) ולהעיר, שהמעלה דהכובש את יצרו – וכן השכר על זה – היא הלכה (ראה רמב"ם הל' תשובה פ"ז ה"ד).

20) כ"ה בפיה"מ שלפנינו, ובהעתקת הרב קאפח שתיבות הנ"ל „ציוו .. לעבירות" אינן בהמקור והן הוספת המעתיק. ובהעתקתו: שהם ציוו שיהא האדם כובש את יצרו (וכן בהמשך הלשון יש שם כמה שינויים בהסגנון).

21) אלא שמחלק דמה שאמרו „לא יאמר אדם אי אפשי כו' אלא אפשי ומה אעשה כו'" הוא רק בהתורות השמעיות (חוקים וכיו"ב), אבל במצות השכליות (רעות גם מצד השכל) צ"ל אי אפשי. ע"ש.

22) ראה תוי"ט במשנה כאן מדרך חיים: וזה בשכר הצער הטורח עצמו שאם הוא מרובה שכרו מרובה. אבל שכר מצות עצמן אי אתה יודע שכרן. עיי"ש (בדרך חיים) בארוכה.

23) ראה ב"ק ל, א.

כפי שנרמז גם בכך שהמשנה אינה מכנה את בעל המאמר „לפום צערא אגרא" בשמו הפרטי, אלא בכינוי „בן הא הא", המדגיש שהוא גר („בן אברהם ושרה שנתווסף ה"א בשמם")[24] – כדי לרמוז[25], שמדובר כאן על כך שהוא מקבל על עצמו צער ויגיעה שאין הוא חייב בהם כלל, בדומה לכל מציאותו של הגר (כקטן שנולד): הוא מגייר עצמו[26], בשעה שאין שום חובה בכך, ומקבל על עצמו את הקושי והצער של קיום כל התורה והמצוות) –

ולפיכך ניתן היה לחשוב, שעל צעד כזה*[26] אין הוא מקבל שכר, אלא לפי התוצאות והשבח, כהלכה אודות המעבד שדה חבירו על דעת עצמו, שאינו מקבל שכר עבור כל „הוצאתו", אלא לפי התועלת שבעבודתו – לכן אומרת המשנה „לפום צערא אגרא" – נותנים לו שכר גם עבוד טירחתו וצערו, למרות שלא נצטווה בכך.

אצל גר זוהי כל מציאותו, אך בדומה לכך קיים הדבר אצל כל אחד: בהידור מצוה, או הנהגה טובה, או מינוי לדבר שבקדושה וכו' – שהוא מקבל על עצמו[27] מרצונו*[27].

ד. משלמים שכר גם כשהטירחה גרמה להפסד

אך אפשר לשאול: כאשר אדם מעבד שדה חבירו, אם הביע בעל הבית דעתו ש„ניחא" לו בכך, עליו לשלם לפועל על כל עבודתו, גם אם ההוצאה יותר מהתועלת[28], ולפי זה שבה הקושיא: כיון שלקדוש־ברוך־הוא „ניחא"[29] בכך שהאדם נוהג לפנים משורת הדין, מעבר למה שנצטווה – מהו החידוש ב„לפום צערא אגרא", עד כדי כך שזהו

---

24) תוס' חגיגה ט, ב. (ושם לענין „בר הי הי"*) מדרש שמואל כאן. ובמחו"ו ספ"ו „וכן הא הא חמש כאותיות אברהם".

ולהעיר דבן הא הא כאן** הוא במילוי אל"ף – אף דבשרה י"ל שהוא במילוי ה' (שאז ה"ו בגימטריא י' שנטלה).

25) במדרש שמואל כאן (מרשב"ם בשם ר"י בן הרא"ש), שנקרא כן כדי להסתירו מן המלשינים (ובמחו"ו שם: ולא רצה לפרסום וכינה המסדר בלשון הצנע ובלשון נקי'). אבל מכיון שכל הענינים שבתורה – כולל גם השמות של בעלי המאמרים – הם נצחיים, מובן שנוגע לתוכן מאמרו, כבפנים, וראה לקמן הערה 79.

ובפרט שלכאורה אין להזכיר לגר שגר הוא (ובפרט בסיום) מס' דמילי דחסידותא – אבות).

26) וראה לקמן סעיף ו ובהערה 47.

---

*) ובמלאכת שלמה כאן כתב דהי' (זה דחגיגה) אמורא. וביוחסין ע' בן הא הא מסתפק (בהנ"ל) אם הי' תנא או אמורא. וראה שם ע' היהי. ובדק"ס חגיגה שם.

**) אבל בחגיגה שם במילוי יו"ד. – להעיר דשינוי המילוי הוא באותיות אי"ה (ראה יהל אור ע' קסה). וראה ענין המילואים בס' אתהלך ליאזנא (ובביאור הצ"צ לשם – אוה"ת ענינים ע' רמ ואילך). ואכ"מ.

*26) ומה שהצער גופא הו"ע של שבח (כנ"ל ס"ב) – ראה לקמן ס"ד.

27) להעיר מסוג המצות שאין „אדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה .. שאינה חובה אלא דומין לרשות" (רמב"ם הל' ברכות פי"א ה"ב).

*27) ראה לקמן בפנים ס"ד (ובהערות) ס"ו.

28) שו"ע חו"מ סשע"ה ס"ג ובסמ"ע שם סק"ז.

29) ויתירה מזו, שהווה כיורד ברשות – שבזה לכו"ע (גם לדעת הרא"ש ב"מ פ"ח סכ"ב. הובא בטור שם) נוטל גם ההוצאה שיתירה על השבח.

ענין של מדת החסידות, כדלעיל בסעיף ג'?

ההסבר לכך הוא:

כאשר אדם מקבל על עצמו טירחא בתורה ובמצוות בדבר שאין הוא מחוייב – כהידור מצוה או הנהגה טובה וכדומה, ולאחר קיום שלוש פעמים אין הוא מקיים הידור זה – יוצא, שקבלת היגיעה על עצמו (ללא התנאי "בלי נדר") *[29] היא כ"פשיעה", וגורמת להפסד מאוחר יותר[30] –

[ועל־אחת־כמה־וכמה אצל גר שנתגייר, שאינו מקיים אחר כך את המצוות כראוי, הרי גיורו הוא פשיעה, שהרי "קשים גרים לישראל כספחת"[31], כי "אין בקיאין בדקדוקי מצות וישראל למדין ממעשיהם"[32] – ולפי הדין צריך לפני־כן להבטיח ולהזהיר את הגר הרוצה להתגייר: "מה ראית שבאת להתגייר... דאי פריש נפרוש..."[33], וכיון שבכל זאת התגייר בלי להתחשב בקשיים העלולים לנבוע מכך אילו לא יקיים את המצוות בדקדוקיהן, הרי זוהי "פשיעה"] –

לכן, לולא החידוש "לפום צערא אגרא", ניתן היה לחשוב, שהוא אינו מקבל שכר על ה"צער", כפועל שקיבל על עצמו להעביר "חבית ממקום למקום" ועקב פשיעתו היא נשברה (שהובילה בדרך מקולקלת וכדומה), וההלכה היא, שאין בעל הבית צריך לשלם לו על עבודתו, ולהיפך: הפועל צריך לשלם עבור החביות השבורות[34].

החידוש ב"לפום צערא אגרא" הוא, שגם כאשר הטירחא שקיבל על עצמו גרמה להפסד (כביכול) לבעל־הבית (הקדוש־ברוך־הוא)[35], בכל זאת משלמים לו שכר עבור ה"צער" והטירחא לפנים משורת הדין*[35], כפי

---

*29) ראה לקמן הערה 35.

30) וכמו מי שקבל ע"ע מינוי וכיו"ב (שאינו מחויב בזה) וזה גרם ע"ד יומא (פו, א) "היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישרא מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר".

31) יבמות מז, ב. וש"נ.

32) תוד"ה קשים (וראה רש"י שם ד"ה דאמר). וכ"ה ברש"י שם קט, ב.

33) יבמות שם.

34) ב"מ פג, א. שו"ע חו"מ רסש"ד.

35) ובפנימיות הענינים י"ל שההפסד שנגרם לבעה"ב הוא לא רק במקרים מסויימים (שאינו מקיים את ההידור כדבעי ולא התנה בל"נ) כ"א בכל אופן. כי מכיון "שלפי אמיתת עוצם גדולתו ורוממותו גם העבודה האמיתית היא כלא ממש ואדרבה לחטא יחשב כו'" (ד"ה החלצו תרנ"ט פי"ג, עיי"ש בארוכה. ועד"ז בד"ה ויכנעו עמי תרנ"א), הרי (בשלמא במצות שנצטוו אזי ההפסד שנגרם לא בא ע"י פשיעתו כיון שנצטוה בקיום התומ"צ, אבל) כשמקבל ע"ע הידור וכיו"ב שלא נתחייב בו, הרי נמצא שההפסד (שעבודתו הוא לא כדבעי למעבד (כתובות סז, א) לגבי עוצם גדולתו, ויתירה מזו, כנ"ל) באר ע"י פשיעתו, והיציאה היא יתירה על השבח.

*35) ועפ"ז מתורץ ג"כ מאי נפק"מ – בהנהגת האדם – הא דלפום צערא אגרא,

דלכאורה דוחק לומר שזהו רק בכדי לזרזו בקיום התומ"צ (ובפרט שבהתחלת המס' (משנה ג') מפורש "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס כו'", ולאחרי (קיום) הוראה זו וכל ההוראות עד לסיום המס', יזרזו את האדם לקיום התומ"צ (גם כשיהי' קשור עם צער) ע"י ההודעה שיגיע לו שכר גם עבור הצער!)

– כי (נוסף ע"ז שי"ל שמודיע הנהגה ד"מידת חסידות" – לפנים משורת הדין – של הקב"ה והדבק בדרכיו, הנה) בזה מודיע שגם קבלת צער כזה

שבמקרה הנזכר לגבי „מעביר חביות ממקום למקום", שאם אין לו מה לאכול[36] „מצוה היא לעשות לו לפנים משורת הדין וליתן לו שכרו"[37].

ה. העבודה בכללה רצויה לבעל הבית

ולמרות שהלכה זו – „מצוה היא לעשות לו לפנים משורת הדין וליתן לו שכרו" – נקבעה דוקא כשבעל הבית שכר את הפועל להעביר את החביות, ואילו בענינינו הוא עושה את הגיור או ההידור וההנהגה הטובה על דעת עצמו – בכל זאת, כיון ש„ניחא" לבעל הבית עבודת הפועל, הרי גם כשפשע בפרט מסוים

[לדוגמא, שכאשר העביר את החביות „במקום רעוע"*[37] נשברה רק חבית אחת, והרווח מהחביות המועברות הוא יותר מאשר ההפסד של החבית האחת השבורה, שאז „ניחא" לבעל הבית בהעברת החביות, אם־כי אין הוא מרוצה מאופן ההעברה],

הרי מצד מדת חסידות חייב בעל הבית לשלם לו שכרו במילואו עבור עבודתו (כולל גם עבור העברת החבית שנשברה). כיון ש„ניחא" לבעל הבית כלל הפעולה, הרי זה כאילו ששכר אותו עבור זה[38].

לכן כך הוא גם בענייננו, שכיון ש„ניחא" לבעל הבית, לקדוש־ברוך־הוא, בכך שהאדם מקבל על עצמו[39] טירחא של הידור מצוה וכדומה (אם כי אופן הקבלה אינו כראוי, כאשר אין הוא מתנה „בלי נדר")[40] הוא נותן את מלוא השכר עבור היגיעה – „לפום צערא אגרא".

כך הוא גם לגבי גר שנתגייר: עצם הגיור רצוי לבעל הבית (הקדוש־ברוך־הוא)[41], ולפיכך, למרות שהיתה אחר־

שאפשר שיבוא מזה הפסד כו' ניחא לי' להקב"ה, כדלקמן סעיף ה'.

36) בב"ח שם, שהכוונה ב„אין לו מה יאכל" היא שאין לו „כדי סעודת היום" [וצ"ע אם זהו לד"ה – מכיון שלא הוזכר זה בשאר פוסקים]. ובנדו"ד יש לומר, שמלא עומסו של הקב"ה שיתן לכל צדיק בהש"י עולמות (סנהד' ק, סע"א. רש"י שם) – זה נעשה „סעודת היום" של האדם.

37) טור שם (מכ"מ שם). סמ"ע שם. שו"ע אדה"ז הל' שאלה ושכירות סי"ט.

והא דאיתא בב"מ שם שרבה בר בר חנן סבר שאינו צריך לשלם שכר, וגם רב לא הביא לו ראי' (שצריך לתת שכר) מהא דאבות – הוא לפי שמנהג הקב"ה, אין מוכרח כלל שמחוייב בזה בן אדם בכל פרטיו ממש [וע"ד מרז"ל (ויק"ר פכ"ו, ב) עה"פ (איוב מא, ג) מי הקדימני ואשלם]. ובפרט שההנהגה ד„לפום צערא אגרא" היא חידוש, גם לגבי מסקנת הגמרא (בב"מ שם), כבהערה 38.

*37) ל' שו"ע אדה"ז שם.

38) אלא שאעפ"כ, אין זה דומה ממש לשוכר את הפועל – שלכן היא רק מידת חסידות [משא"כ בשוכר את הפועל, מצוה הוא לעשות לו לפנים משורת הדין, ועד שכופין על זה (ב"ח שם)]. ועפ"ז מובן החידוש שב„לפום צערא אגרא" על הדין ד„וארחות צדיקים תשמור" שבב"מ שם. וראה הערה 43. ועצ"ע.

39) להעיר מתוד"ה ואתה – שבת פז, א.

40) וגם לפי הנ"ל הערה 35, הרי ניחא לי' לבעה"ב (הקב"ה) עצם הענין שמקבל ע"ע הידור וכו' נוסף, וההפסד הוא רק באופן עבודתו, כנ"ל.

41) וכמ"ש (רות ב, יב): ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה גו' אשר באת לחסות תחת כנפיו, ובמד"ר שם (א"ר חסא) מפרש ד„אשר באת לחסות תחת כנפיו" הוא „פעלך" שע"ז „ישלם ה' גו'". וראה יתירה מזו יבמות (מח, סע"ב) מפני מה גרים בזה"ז מעונין ויסורין באין עליהן כו' מפני ששהו עצמם

כך „פשיעה" בכך שלא קיים את כל המצוות עם דקדוקיהן, הוא מקבל שכר על הגיור[42], למרות שנגרם הפסד[43].

ו. דוקא גר אינו חייב כלל לקבל על עצמו את הצער

ויש לומר, שבעל המאמר „לפום צערא אגרא" מכונה בן הא הא", כדי להדגיש שהוא גר, כדלעיל, למרות שגם אצל כל יהודי ייתכן שיקבל על עצמו טירחה בתורה ומצוות שאין הוא חייב בה, כיון שדוקא גרות היא קבלת־צער שאין חייבים בה לחלוטין[44].

ההסבר לכך הוא:

כל בריאתו של היהודי היא „לשמש את קונו"[45], ומובן, שעליו לנצל את כל כוחותיו לעבודת ה', עד אשר, כדברי חז"ל[46], כל יהודי „חייב לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי אברהם יצחק ויעקב". לכן קשה למצוא אצל יהודי טירחה בעבודת ה' שאין הוא כלל חייב בה, כי יהודי אינו פטור גם מענינים שלפנים משורת הדין ומילי דחסידותא, כיון שהוא חייב „לשמש את קונו" בכל כוחותיו.

ואילו גר שנתגייר אין חלה עליו לפני גיורו שום חובה להתגייר (ואדרבה: אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר וכו'[33]), כך שקבלת הטירחה לקיום תורה ומצוות אינה חלה עליו כלל[47].

בכל זאת מובא הענין של „לפום צערא אגרא" במסכת אבות השייכת לכל ישראל, כי גם כאשר יהודי מקבל על עצמו הוספת צער בתורה ומצוות שאין הוא חייב בה על־פי הדין, במיוחד כאשר אין זה לפי רגילותו וטבעו עד

להכנס תחת כנפי השכינה אר"א כו' מאי קראה ישלם ה' פעלך גו' אשר באת גו'. ראה רש"י ותוס' וחדא"ג שם. וראה הערה הבאה.

42) והחידוש דבן הא הא על הפסוק דרות לפי' המדרש – פשוט, שהרי שם אין מפורש כלל ענין דצער בקיום תומ"צ, ופשטות הכתוב מדבר בענין אחר לגמרי.

43) ועפ"ז מובן עוד יותר החידוש שבהנהגת הקב"ה „לפום צערא אגרא" – גם על ה„מדת חסידות" דנתינת שכר על פעולת העברת החביות כשניחא לי' לבעה"ב בכללות הפעולה (ראה לעיל בפנים ובהערה 38) – כי מכיון שאין שייך גיור לחצאין, הרי נמצא שכל פעולת הגיור הוה (אח"כ) כמו כ„פשיעה" – ובפרט את"ל שגיור הוא פעולה נמשכת – (ודלא כבהעברת החביות, שהפשיעה היא רק באופן העברתם, בזה שהעביר אותם במקום רעוע): ואעפ"כ, מכיון שבהגיור מצד עצמו ניחא לי' לבעה"ב – נותן לו שכרו על זה.

44) ונוסף לזה: גם החידוש ד„לפום צערא אגרא" הוא בעניקר בגר שנתגייר – ראה הערה הקודמת.

45) סוף מס' קידושין.

46) תדבא"ר רפכ"ה.

47) עוד ענין בהשייכות לגר דוקא: עבודתו של גר בכל המצוות שמקיים היא ע"י שקיבל ע"ע (כשנתגייר) „צער" שלא נתחייב בו. ואפילו בז' מצות ב"נ שהי' מחויב בהם גם לפני הגיור – הרי מובן שאינו דומה כלל הציווי וקיומו בתור ב"נ, או בתור בנ"י אשר הוצאתיך מארמ"צ ע"מ כן שישמרו התומ"צ (תו"כ (הובא בפרש"י) שמיני יא, מה. פרש"י בהר כה, לח. ספרי (ופרש"י) שלח טו, מא. ועוד).

ולהעיר שב"נ בז"מ דילי' „אין מקבלין עליהם שכר כמצווה ועושה אלא כמי שאינו מצווה ועושה" (ע"ז ג, א).

והיצה"ר מתגבר (יותר) על המצווה (יותר) להחטיאו (תוד"ה גדול שם (כגירסת הע"י). וראה ט"ז יו"ד סרמ"ו סק"ג. ש"ך שם סק"ז) – נמצא, שע"י הגיור מתוסף לו „צער" גם בקיום ז' מצות אלו.

משא"כ בישראל שרק בפרט זה ד„צער" נוסף שמקבל עליו הוה כמו גר, כבפנים.

כדי כך שזה כאילו קבל על עצמו דבר חדש לגמרי, הרי זה דומה לגר שנתגייר[48].

יותר מכך: המשנה „לפום צערא אגרא" כתובה (לפי מספר גירסאות[49]) דוקא בסוף המשניות[50] של מסכת אבות[51], כלומר, זוהי המעלה הנעלית ביותר של „מילי דחסידותא", כדלעיל, כיון שמדובר בה על קבלת היגיעה עם עצמו שלא לפי טבעו ורגילותו, ולכן זוהי הדרגה הנעלית ביותר במדת החסידות.

ז. היהודי חייב לעבוד את ה', ומדוע צריך לקבל שכר?

והנה, על הנאמר קודם בסעיף א', ששכר המצווה הוא חובה לפי ההלכה (שלפי דין תורה חייב יהודי לקבל שכר על עבודתו בתורה ובמצוות), ניתן לשאול:

חובת האדם לשלם לפועל – שכיר יום, קבלן וכדומה – עבוד עבודתו היא דוקא כלפי מי שאינו חייב לעבוד למען בעל הבית והוא עושה מלאכתו בשביל השכר. לעומת זאת עבד חייב לשמש את רבו כי הוא נקנה על־ידו. וכן בן חייב לשרת את אביו בגלל מצות כיבוד אב[52] – ואין אצלם ענין של תשלום שכר עבור עבודתו[53].

וכיון שעם ישראל קשור אל הקדוש־ברוך־הוא „אם כבנים אם כעבדים", ויותר מכך: הכוונה בבריאת היהודי היא „לשמש את קונו", ומובן, שחובתו „לשמש את קונו" גדולה, לפי ההלכה, הרבה יותר מאשר הקנין והחובה של

---

48) עפכנה"ל תומתק שייכות המאמר בחגיגה (ט, ב): ושבתם וראיתם כו' בין עובד אלקים לאשר לא עבדו כו' ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, ל„בר הי הי", כי מצד „ואת הפעם המאה ואחת היתרה על הרגילות שהורגל מנעוריו" (לשון התניא פט"ו – כא, א – בביאור מרז"ל הנ"ל) הוא אצלו כדבר חדש לגמרי ולכן הוא כגר שנתגייר שמשנה טבע הרגילות שלו.

49) כ"ה בש"ס ומשניות. וכ"ה בדפוס ראשון דמשניות (נאפולי, רנב), כת"י קופמאן, כת"י תימני, כת"י פארמה (א), (ג). וראה שינויי נוסחאות למשניות. הוצאת קאפח.

אבל בסדור אדה"ז ובכו"כ סדורים (ועוד) סיום הפרק הוא במשנה „הוא הי' אומר בן חמש שנים כו'". ראה שינויי נוסחאות למשנה כ'. וראה לקמן הערה 51.

50) שהרי פרק ו' הוא ברייתא. וראה מדרש שמואל רפ"ו. ולהעיר שבמח"ו וכת"י (שהובא בשינויי נוסחאות למשניות), המאמר לפום צערא אגרא (ומאמר בן בג בג) הוא בסוף פ"ו.

51) וגם להגירסא שמסיים במשנה (הוא הי' אומר בן חמש שנים כו'" – ראה מדרש שמואל במשנה הנ"ל, שאין אלו דברי ר"י בן תימא וגם אינם מסדר מסכתא זו* אלא שחכמים הסמיכום והוסיפום כאן. וראה מ"ש בריש משנה זו (הובא בתוי"ט). וראה שער הכולל פ"ל ס"ג.

*) כדמוכח במשניות נוסחאת הרמב"ם וכת"י קופמאן. כת"י פארמה הנ"ל – שליתא שם משנת הוא הי' אומר בן חמש שנים כו'.

52) רמב"ם הל' ממרים פ"ו ה"ג. טושו"ע יו"ד סר"מ ס"ה.

53) שהרי בעבד כנעני קיי"ל דיכול הרב לומר לו עשה עמי ואיני זנך (רמב"ם הל' עבדים פ"ט ה"ז. טושו"ע יו"ד סרס"ו ס"כ). וגם בעבד עברי שחייב האדון להשוותו לו במאכל ובמשקה בכסות ובמדור (רמב"ם שם פ"א ה"ט) וגם חייב במזונות אשתו ובניו ובנותיו (שם רפ"ג) – ה"ז גדר בחיובי אדון לעבד (עברי) – שהוא כקונה אדון לעצמו (קדושין כ, א) – ולא בתור שכר פעולה. ועצ"ע.

עבד לאדונו, ובודאי יותר מחובת בן לאביו[54] – וכיצד אפשר לומר שעל־פי ההלכה מגיע ליהודי שכר[55] על עובדו את ה'[56]?

ח. בתורה שני צדדים – מצד הנותן ומצד המקבל

ההסבר לכך הוא: התורה והמצוות ניתנו מהקדוש־ברוך־הוא לישראל, ומובן, שיש בהם הגדרות מבחינת הנותן – הקדוש־ברוך־הוא, והגדרות מבחינת המקבל – ישראל[57].

לכן מוצאים בתורה שני קצוות: „אין דברי תורה מקבלין טומאה" – כאשר הם נלמדים על ידי יהודי שאינו טהור – כי „דברי כאש"[58]: אלה הם דבריו של הקדוש־ברוך־הוא. מצד שני, „רב שמחל על כבודו כבודו מחול", כי „תורה דיליה (=שלו) היא"[59], זוהי תורתו של הרב. כלומר, חלק מהענינים בתורה נשארו „בבעלות" הקדוש־ברוך־הוא, וחלק עברו לבעלות ישראל.

וכשם שהדבר כך לגבי התורה והמצוות עצמם, כך גם בקשר לחובה ללמוד תורה ולקיים מצוות, שיש בה שני צדדים:

מצד הנותן מוטלת על היהודי חובה לקיים תורה ומצוות כשימוש בן לאביו ועבד לרבו, ומצד המקבל – עסקו בתורה ובמצוות היא חובה שקשורה, לפי התורה[56], בקבלת שכר[60], כקבלן ושכיר[61].

[שני צדדים מנוגדים אלו בחובת קיום תורה ומצוות מתבטאים גם בהבדל שבין שני סוגי מצוות – המצוות שלגביהן „יהרג ואל יעבור" (עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים),

---

54) וכדמוכח גם מהחיוב דמס"נ על קדה"ש – ודלא כבן שאינו מחוייב למסור נפשו עבור אביו, שהרי חייך קודמים (ב"מ סב, א) ועד שאבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת (שם לג, א).

אבל להעיר מלקו"ת ר"ה סב, ד: וזה (מה שבן אינו מחויב למסור נפשו עבור אביו, זהו) מחמת שהוא נהי' מהות בפ"ע, אף הנשמה אינו כך רק כולא חד ואינה נפרדת ממנו ית' כלל – שמזה משמע, שהחיוב דמס"נ על קדה"ש הוא גם מצד זה שבנ"י הם בנים להקב"ה (מכיון שאינם נפרדים). ועיין תניא ספכ"ד: אפי' בעבירה קלה כו' גזירת הכתוב הוא (דלכאורה משמע דגזה"כ הוא ביהרג ואל יעבור – אף שי"ל דיעבור פ"א כדי שישמור פעמים הרבה). ואכ"מ.

55) להעיר מאבות פ"א מ"ג: אל תהיו כעבדים כו' ע"מ לקבל פרס כו'. ובתויו"ט שם: שגם העובדים להפרע לקבל שכר הוא קורא אותם עבדים כו', עיי"ש.

56) להעיר מחסדי אבות (להחיד"א) כאן.

57) ראה בארוכה הדרן הא' על מס' פסחים (נדפס בהגש"פ עם לקוטי טעמים מנהגים וביאורים (קה"ת, תשמ"ו-ז) ע' תסד ואילך). וראה שם כו"כ דוגמאות לזה.

58) ברכות כב, א.

59) קדושין לב, סע"א ואילך.

60) ושני ענינים בזה: א) בכוונת האדם – דמכיון שהעבודה מאהבה „היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לזה" (רמב"ם הל' תשובה פ"י ה"ב), לכן העבודה ברוב בנ"א, ובפרט בקטנים כו' היא „כדי לקבל שכר" (ראה רמב"ם שם ה"ה). ב) שהקב"ה מחויב (כביכול) לתת שכר לאדם עבור עבודתו (גם כשעבודתו היא שלא ע"מ לקבל פרס), בדוגמת החיוב דשכר שכיר.

61) להעיר שבנוגע לישראל בזה"ג אומרים (ברכות ג, א) אב שהנגלה את בניו .. לבנים שגלו מעל שלחן אביהם.

ומצוות אחרות, שעליהן נאמר „אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם"[62]:

במצוות בכלל מודגשת החובה מצד המקבל, ולכן המקבל חשוב לגביהן, ויותר מכך – הן הן ה„יוצרות" את המקבל – כמאמר חז"ל, שכדי שיהיה „לשמש את קוני" לפיכך „נבראתי" – „וחי בהם"[63]. לעומת זאת, שלושת הענינים שנזכרו לעיל, עיקר[64] חיובם הוא מצד הנותן, ולכן[65] אין אצלם ענין של „יעבור" – „יהרג ואל יעבור"].

ט. „לפום צערא אגרא" ומסכת אבות – מצד מקבל התורה

הנאמר לעיל, ששכר התורה והמצוות הוא מצד גדרי המקבל, מודגש יותר בכך, שאופן השכר הוא „לפום צערא", עד כמה היה למקבל צער וטירחא.

וכך נוסף עוד הסבר לקשר של המאמר „לפום צערא אגרא" למסכת אבות – מילי דחסידותא:

המושג „מילי דחסידותא", לפנים משורת הדין, קיים רק מצד המקבל. לעומת זאת, מצד הנותן כל תכלית האדם היא רק „לשמש את קונו" ואין כלל הגבלה בחובתו לעבוד את ה', עד כדי מסירות נפש, כדלעיל בסעיף ז', ולכן אין קיימת ההגדרה „לפנים משורת הדין"[66].

כך מוסבר יותר[67] מדוע מתחילה מסכת אבות בביטוי „משה קבל תורה מסיני", ולא „הקדוש־ברוך־הוא נתן תורה למשה בסיני" וכדומה, כי הענין של „מילי דחסידותא" – תוכנה של מסכת אבות – מתאים רק בקשר ל„קבל", בקשר למקבל התורה והמצוות.

ונעוץ תחילתה בסופה[68], ולכן גם סוף המשניות של מסכת אבות דן בענין השכר[69], ובו עצמו בענין של „לפום

---

62) אחרי יח, ה. סנהדרין עד, א וברש"י שם. רמב"ם הל' יסודי התורה רפ"ה.

63) ועפ"ז יומתק אמרו ברמב"ם פעם ב' „וחי בהם".

64) אבל פשיטא שיש בהם גם גדר המקבל ולכן גם הן בכלל ד(נבראתי) לשמש את קוני. וי"ל דלכן אינו מחויב עונש אם עבר (רמב"ם שם ה"ד).

65) אבל להעיר מלקו"ת שבהערה 54.

66) להעיר מהמבואר בההדרן על מס' פסחים (שבהערה 57) בפלוגתת ר"י ור"ע (סוטה ג, א) בכו"כ ענינים שבתורה, אם הם „רשות" או „חובה" – שפלוגתא זו היא חלק ופרט משיטתם הכללית בגדרי התומ"צ, אם הם (בעיקר) בגדרי הנותן או בגדרי המקבל: שיטת ר"י היא שהתומ"צ הם (בעיקר) בגדרי המקבל, ולכן ס"ל שכל ענין שבתורה (באם אין הכרח לפרשו שהוא „חובה") ניתן ל„בעלותו" של האדם – „רשות": ושיטת ר"ע היא שהתומ"צ הם (בעיקר) בגדרי הנותן, ולכן ס"ל שכל ענין שבתורה נשאר ב„בעלותו" של הקב"ה ולא נמסר לבעלות האדם – „חובה".

67) ראה מדרש שמואל ריש מס' אבות, טעמים על מה ש„ייחס הענין אל המקבל" ולא אל הנותן (כמו „ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וכו'" שייחס אל הנותן).

68) ראה הדרן הנ"ל ס"ג (ובהערות שם), לעיל ע' 144 (שוה"ג להערה 31), דמה שפשט המנהג לקשר – ב„הדרן" – סיום המסכת בהתחלתה הוא (לא בכדי לחדודי לבד וכיו"ב, כי אם) לפי שסיום מסכת יש לו שייכות עם התחלתה.

69) ולהעיר שגם סיום ספר יד החזקה של הרמב"ם הוא בהשכר שיהי' לעתיד.

צערא אגרא", שהוא מצד המקבל, כדלעיל.

י. "לפום צערא..." – ענינו של המקבל גם לגבי הטירחא

במאמר "לפום צערא אגרא" אין מתבטא ענינו של המקבל רק בכך שהשכר הוא בהתאם לטירחא, אלא גם ב"צערא" עצמו.

כי מדובר כאן, כאמור לעיל, על יגיעה בתורה ובמצוות שאין האדם חייב בה, אלא הוא מקבל זאת על עצמו מרצונו, בדומה לקבלת המצוות על ידי גר, בבחירתו העצמית (כיוון שאין לו חובה להתגייר, כאמור) – יוצא, אפוא, ש"צערא" זה, של קבלת המצוות על ידי גר, או[70] מילתא דחסידותא וכדומה אצל יהודי*[70], שייך כולו לאדם המקבל[71].

70) אבל לא ממש – ראה לעיל ס"ו.

*70) ולהעיר ממשנ"ת לעיל ע' 348 ואילך.

71) בההדרן על מס' פסחים (שבהערה 57), דזה מה שר"ע ס"ל שהתומ"צ הן ב"בעלותו" של הקב"ה (כנ"ל הערה 66) הוא לפי שר"ע הי' בן גרים (ראה סה"ד בערכו), והגרים מתייחסים בעיקר לא "לאברהם יצחק ויעקב (ישראל) כ"א למי שאמר והי' העולם" (תשובת הרמב"ם לר' עובדי' הגר – תשובות הרמב"ם (ירושלים תשכ"ג כרך ב' סרצ"ג. רמב"ם הוצאת שולזינגר – נ.י. תש"ז – סוף כרך א סי"ט)).

אבל אין מזה סתירה למ"ש בפנים – כי מ"ש כאן הוא בנוגע למעשה הגיור, וזה נמסר לבעלותו של האדם; משא"כ מה שהגרים מתייחסים "למי שאמר והי' העולם" הוא לאחר שנתגיירו*.

*) וי"ל שב' ענינים אלו תלויים זה בזה: כי מכיון שהמסירה לרצון הקב"ה (קבלת המצוות) שבגר באה מצד האדם – לכן, המסירה ונתינה שלו היא בתכלית, ולכן מתייחס הוא להקב"ה.

וע"ד המבואר בהמשך תרס"ו (ע' שכ"ז) המעלה ד"עבד פשוט", דמכיון דזה שנותן את עצמו לעבד הוא "בכח עצמו" – לכן המסירה ונתינה שלו היא באופן ש"מציאותו הוא רק מציאות האדון". ע"ש בארוכה.

בכך נוסף הסבר לקשר שבין סוף מסכת אבות לבין תחילתה[68] (בנוסף לאמור בסעיף ט'), כי גם בקבלת התורה, כאשר "משה קבל תורה מסיני" היו כל ישראל גרים[72] (ובביטוי "קבל" מודגש ענינו של המקבל, כדלעיל).

יא. הקשר בין המאמרים של "בן בג בג" ו"בן הא הא", והסדר ביניהם

לפי כל האמור לעיל מובן הקשר שבין המאמר "בן הא הא אומר לפום צערא אגרא" לבין המאמר שלפניו "בן בג בג אומר הפך בה והפך בה...", שלפי מספר גירסאות[73] נכללים שני מאמרים אלו במשנה אחת.

גם בן בג בג היה גר או בן גרים[74],

72) ראה יבמות מו, א־ב. כריתות ט, א.

73) וכ"ה במס' אבות שבסידור אדה"ז.

74) ראה בהמצויין בהערה הבאה – שהי' גר. אבל לפי הפירוש (המובא לקמן בפנים) ש"בג בג" הוא נוטריקון "בן גר בן גיורת" – הי' בן גרים. וגם הלשונות (במקומות שבהערה הבאה) "גר הי'" "גרים היו" יל"פ שהיו בני גרים [והרי גם במד"ש בשם י"א (שהובא בהערה 77) שהפירוש שהוא נוטריקון בן גר בן גיורת, כתב "וגר הי'". ובסה"ד (שהובא בהערה שם) הביא מתוס' חגיגה (ט, ב) "וכ"נ בתוס' חגיגה פ"ק בן בג בג ובן הא הא היו בני גרים (ע"ש) ולא כתבו כו"], וכבכ"מ שגם בן גר וגיורת עד כמה דורות נק' "גר" – ראה רמב"ם הל' איסורי ביאה פט"ו

וכשם שהכינוי „בן הא הא" רומז להיותו גר – „בן אברהם ושרה שנתוספו ה"א בשמם", כך רומז לכך הכינוי „בן בג בג", כי „בג בג" בגימטריא ה' ה'[75] (וכן נרמז הדבר בנוטריקון של „בג בג"[76]: „בן גר בן גיורת"[77]).

ומאותה סיבה האמורה לגבי „בן הא הא", אין בעל המאמר נקרא כאן בשמו אלא בכינוי „בן בג בג" הרומז לגרותו, כדי לציין שהיות בעל המאמר גר, קשור למאמרו[78] „הפך בה והפך בה"[79]:

כיון שבן־נח חייב בשבע מצוות, מובן שלמרות שלימוד התורה שלו (בדיני ופרטי שבע המצוות) הוא ענין נעלה, עד־כדי־כך ש„נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול"[80], בכל זאת אין הוא מטרה כשלעצמו אלא כאמצעי לידיעת הפרטים כיצד לקיים את שבע המצוות, ואין לזה אותו ערך ומעלת לימוד התורה כפי שהוא אצל יהודי. רק כאשר הוא מתגייר וחייב ללמוד תורה כמצוה ומטרה בפני עצמה, נעשה שינוי מהותי בלימוד התורה שלו, נוספת בו המעלה הנפלאה של „הפך בה והפך בה דכולה בה".

זהו הקשר שבין „בן בג בג" לבין המאמר „הפך בה והפך בה", שדוקא הוא אמר זאת, כי הציווי והמעלה של „הפך בה והפך בה" מודגשים באופן מיוחד דוקא אצל הגר.

לפי זה מובן הקשר בין שני המאמרים – „בן בג בג אומר הפך בה..." ו"בן הא הא אומר לפום צערא אגרא": שני המאמרים קשורים במיוחד לגר.

והסדר בין המאמרים מדוייק – תחילת המאמר „הפך בה..." המדבר אודות לימוד התורה, ואחר כך המאמר „לפום צערא אגרא" המדבר אודות הטירחא במעשה המצוות – שהרי „תלמוד מביא לידי מעשה"[81].

ה"ח, ובכ"מ (ראה אנציקלופדיא תלמודית בערכו, וש"נ).

75) תוס' חגיגה שם. מדרש שמואל כאן מהרשב"ם בשם הר"י בן הרא"ש. מח"ו בפי' הב'. ובפי' הא': וב"ג עולה ה' כלומר בן אברהם שיש בו ה' אותיות.

76) י"ג (ראה פיה"מ להרמב"ם הוצאת קאפח) „בן בגבג" – בתיבה אחת, וכן „בן האהא".

וי"ל (לחדודי עכ"פ) הנפק"מ בין ב' הגירסאות – להפי' שהי' „בן גר בן גיורת": כששניהם בתיבה אחת הר"ז מורה שהגירות הן של אביו („בן גר") והן של אמו („בן גיורת"), הי' בדור אחד: משא"כ „בג בג" בב' תיבות מורה שהגירות של אביו ושל אמו לא היו בדור אחד.

77) סה"ד מע' בן בג בג. מדרש שמואל מר' יוסף ן' נחמיאש בשם „יש אומרים". וקצת הכרח לזה י"ל, שאם נק' בן בג בג רק מטעם שהוא בגימטריא ה' או „בן אברהם שיש בו ה' אותיות" (כנ"ל הערה 75), הי' אפשר לקרותו בצירוף ושם אחר שעולה ה' כמו „בן גב גב" או דא דא" וכיו"ב. וראה אוה"ת לך (כרך ד) ס"ע תשכד. שער מאמרי רז"ל (להאריז"ל) לאבות כאן (הובא ונתבאר בהמשך תרס"ו ע' תיז ואילך).

78) ראה לקו"א להה"מ סי' עח.

79) ועד"ז צריך לומר בכל המאמרים שהובאו בשמו של בן בג בג. משא"כ בקדושין (י, ב) שנק' „יוחנן בן בג בג".

ומזה (שנקרא גם בשמו – יוחנן) הוכחה (נוסף על מ"ש לעיל הערה 25) שבמקומות שמובא רק „בן בג בג" – אינו (רק) בכדי „להסתירו מן המלשינים" וכיו"ב.

80) ב"ק לח, א. וש"נ.

81) קדושין מ, ב. וש"נ.

יב. יש קשר משמעותי בין „בן בג בג" ו„בן הא הא" לבין המאמרים

כל הענינים בתורה, כולל שמותיהם של בעלי המאמרים, מדוייקים לחלוטין. מכך מובן שהקשר שבין שני המאמרים – „הפך בה..." ו„לפום צערא..." – לבין שני החכמים – בן בג בג ובן הא הא – אינו רק באופן כללי, בהיותם גרים, אלא שני שמותיהם המסויימים רומזים לענינים שונים בשני המאמרים.

והוכחה לכך: לפי אחת הדעות[82] „בן בג בג" ו„בן הא הא" הם שני שמות שונים של אותו תנא – וכיון שבמאמר „הפך בה" הוא נקרא „בן בג בג" ובמאמר „לפום צערא" הוא נקרא „בן הא הא"[83], הכרחי לומר שההבדל בין השמות הוא בהתאם להבדל התוכני שבין המאמרים.

ההסבר לכך הוא:

בכינוי „בן הא הא" – בעל המאמר „לפום צערא אגרא" – ניכר יותר הרמז לגירות מאשר בכינוי „בן בג בג", ובלשון הרשב"ם (בשם הר"י בן הרא"ש)[84], שבג בג (רק גימטריא של ה' ה') יותר נסתר ונעלם[85].

ובדומה לכך ההבדל בין מאמריהם: ב„הפך בה" מדובר על ענין „נסתר ונעלם" שצריך להפוך בו ושוב להפוך בו, ואילו „צערא" הוא דבר גלוי.

כלומר: ב„הפך בה והפך בה" מדובר בעיקר על עיסוק בתורה כמטרה בפני עצמה – לימוד כדי להבין את תורת ה' ולא רק „לדעת את המעשה", ומובן שאין הכוונה רק לעניני הלכה גלויים הנוגעים למעשה, אלא בעיקר ללימוד של שקלא וטריא וכדומה שלפני השקלא וטריא, וגם לאחר מכן הוא ענין „נעלם" שאפשר להמשיך ולדון בו.

כפי שמפרשים[86] את „הפך בה והפך בה": לפי שמצינו .. שהיה דורש מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור, ואפילו שהיו אלו היפך אלו .. לכן אמר .. הפך בה והפך בה, ודרוש דברים הפכיים זה מזה, פנים לטהר ופנים לטמא, דכולה בה, ואלו ואלו דברי אלקים חיים[87].

לפי זה יוצא, שההבדל בין „לפום צערא אגרא" לבין „הפך בה..." הוא

---

82) מד"ש כאן מר' יוסף ן' נחמיאש בשם „יש אומרים". הובאה דיעה זו גם בסה"ד שם (אלא שלא ס"ל כן).

83) וגם להדיעות שהם ב' אנשים הרי הו"ל לקרוא הראשון (באם את"ל כן) בן הא הא שמורה בגילוי שה' גר והשני בן בג בג שהוא רק גימטריא („כדי להכיר ולידע בין זה לזה" – מד"ש שם מרשב"ם), כדלקמן בפנים ובהערה 85.

84) הובא במד"ש כאן.

85) וענין זה [ש„בג בג" הוא „יותר נסתר ונעלם"] הוא גם להפירוש ש„בג בג" הוא ר"ת „בן גר בן גיורת". כי הה"א שנתוסף באברהם ושרה – שעל זה מורה השם „בן הא הא" – מורה בגילוי על שייכותם לגרים (ראה לך לך יז, ה וברש"י שם. שם, טו וברש"י שם) משא"כ ענין ה„גר" ד„בג בג" מרומז רק בהנוטריקון שלו (וראה אוה"ת שם).

ונוסף לזה: השם „בן הא הא" משמע שהוא עצמו הי' גר, משא"כ הנוטריקון „בג בג" הוא (רק) „בן גר בן גיורת" (וראה לעיל הערה 74).

86) מדרש שמואל כאן. וראה המשך תרס"ו (שבהערה 77 ושם לפנ"ז ע' תט ואילך).

87) עירובין יג, ב.

ההבדל בין „גילוי" ל„העלם": ה„צער" שבתורה ומצוות שהיהודי מקבל על עצמו הוא בדבר מסויים גלוי, הנהגה מסויימת וכדומה[88], ואילו ב„הפך בה..." החידוש הוא בעיסוק בחלק התורה שהוראותיו „סתומות ולא מפורשות וגלויות ויודועות"[89] – השקלא־וטריא שבתורה.

ולכן, למרות שבשני המאמרים מודגש ענין הגרות, בכל זאת במאמר „הפך בה..." נרמז הדבר בשם האומר באופן „נסתר ונעלם", ואילו במאמר „לפום צערא אגרא" – באופן גלוי[90].

(משיחות יו"ד, י"ג וט"ו שבט תשל"ט)

---

88) ועד"ז במאמר בר הי הי בחגיגה (שבהערה 48), שהגם שנקט הדוגמא ד„עובד אלקים" בלימוד התורה, הרי מדגיש לא העסק בחלק הסתום שבתורה כו' כ"א „שונה פרקו מאה (פעמים) ואחד".

89) לשון אדמו"ר הזקן באגה"ק סי' כט (קנא, א) – לענין תושב"כ. אבל מובן, שעד"ז הוא גם בתושבע"פ בחלק השקו"ט וכיו"ב דתושבע"פ. וכמובן גם ממה שמסיים באגה"ק שם במעלת השונה הלכות דוקא.

90) ועד"ז הוא בהענין דגר דאפשרי בכאו"א, כנ"ל: במאמר לפום צערא אגרא הוא בגילוי, ואפ"ל תמיד בעבודתו דאופן דגר, בהנהגות שקיבל ע"ע באמירת בל"נ, ובפרט כשמזמן לומן מוסיף ומקבל ע"ע הנהגות והידורים נוספים (להעיר מהנהגת כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע (ספר המנהגים חב"ד ע' 56). והוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר (לקו"ש [המתורגם] ח"ב ע' 91)).

משא"כ בהמאמר „הפך בה בה הפך בה כו'", שהענין דגר שבזה הוא „יותר נסתר ונעלם" כי אינו ניכר בלימוד התורה שלו כ"א רק כשנזכר ע"ד אופן לימודו קודם שנתגייר.